

Szczecin, dn. 12 listopada 2024 r.

prof. dr hab. Agata Zawiszewska-Semieniuk
Instytut Literatury i Nowych Mediów
Uniwersytet Szczeciński
agata.zawiszewska-semieniuk@usz.edu.pl

Rada Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Gluby-Pieprz
zatytułowanej: *Sprzedane. Polskie i żydowskie narracje o prostytutce
kobiet z ziem polskich od początku XX wieku do roku 1939***

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Gluby-Pieprz powstała na prośbę Rady Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Przedstawiona do recenzji dysertacja mgr Aleksandry Gluby-Pieprz to monografia naukowa napisana pod kierunkiem dr hab. Joanny Degler, prof. UW, podsumowująca kilkuletnie indywidualne prace badawcze Doktorantki. Ich wyniki udostępniała sukcesywnie wspólnocie akademickiej, publikując je w latach 2016–2024 w monografiach zbiorowych (np. rozdziały: *Kobieta żydowska a medycyna. Literatura wobec dyskursów medycznych*¹, *O odkrywaniu «żydowskiej polskości» w trylogii „Potop” Szaloma Asza*², *„Prawo palki i kastetu” na*

¹ *Kobieta żydowska a medycyna. Literatura wobec dyskursów medycznych*, w: *Kobieta, literatura, medycyna*, red. A. Galant, A. Zawiszewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, s. 155-169.

² *O odkrywaniu «żydowskiej polskości» w trylogii „Potop” Szaloma Asza*, w: *Pongo. T. VII: Ukryte w kulturze*, red. R. Chymkowski, A. Koprzywiec, grupakulturalna.pl: Katowice-Warszawa 2017, s. 187-195.

*Uniwersytecie Poznańskim. Prasa żydowska przeciw antysemityzmowi w latach 1935–1938³, Brylanty i dolary. Handel kobietami na kartach fikcjonalnych i niefikcjonalnych utworów literatury jidysz oraz literatury polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym⁴) oraz czasopismach naukowych (np. artykuły: *O relacjach żydowsko-chrześcijańskich w twórczości Szaloma Asza (1880-1957)⁵, Wymuskany alfons i dostojna „madam” – nikczemny duet doskonały? Postaci stręczycieli i stręczycielek w międzywojennej literaturze jidysz⁶*), a także ogłaszając je na konferencjach naukowych (np. *Kartka z pamiętnika przestępcy. O literackim pamiętnikarstwie półświatka w dwudziestoleciu międzywojennym⁷*).*

Wymienione wyżej publikacje i wystąpienia mgr Aleksandry Gluby-Pieprz dowodzą, że dokonała świadomie wyboru interdyscyplinarnego pola badań, jakimi jest wielojęzyczny dyskurs publiczny (głównie literacki i prasowy) o relacjach żydowsko-polskich na ziemiach polskich w pierwszej połowie XX wieku. W tym polu uwagę Autorki przyciągają szczególnie zagadnienia związane z kulturą tożsamością płci: ze sposobami wytwarzania, utrwalania

---

³ „Prawo palki i kastetu” na Uniwersytecie Poznańskim. Prasa żydowska przeciw antysemityzmowi w latach 1935–1938, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, red. M. Michalski, K. Podemski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: Poznań 2022, s. 357-388.

⁴ *Brylanty i dolary. Handel kobietami na kartach fikcjonalnych i niefikcjonalnych utworów literatury jidysz oraz literatury polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *Jidyszland. Nowe przestrzenie*, red. M. Adamczyk-Garbowska, J. Degler, M. Ruta, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2022, s. 413-451.

⁵ *O relacjach żydowsko-chrześcijańskich w twórczości Szaloma Asza (1880-1957)*, „Studia żydowskie. Almanach” 2017-2018, nr 7-8, s. 63-74.

⁶ *Wymuskany alfons i dostojna „madam” – nikczemny duet doskonały? Postaci stręczycieli i stręczycielek w międzywojennej literaturze jidysz*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2024 – w druku [Informacja podana przez Doktorantkę w dysertacji, s. 351].

⁷ *Kartka z pamiętnika przestępcy. O literackim pamiętnikarstwie półświatka w dwudziestoleciu międzywojennym* – referat wygłoszony podczas konferencji pt. *Historie ukryte w pamiętnikach. Pamiętnik jako przedmiot i źródło badań naukowych* zorganizowanej przez Instytut Historii i Archiwistyki UMK wraz z Instytutem Literatury Polskiej UMK i Instytutem Socjologii UMK w Toruniu w dn. 22-23.05.2018. [Informacja podana na stronie <https://www.historia.umk.pl/?id=1485>, data dostępu: 11.11.2024].

i popularyzowania idei, teorii i praktyk dotyczących „natury” kobiety i jej „powinności” wobec rodziny, nacji, etni, konfesji, płci itp.

Zagadnienia te były istotne dla każdej kultury przeżywającej przesilenie pod naciskiem sprzężonych ze sobą procesów kluczowych dla epoki nowoczesnej (urynkowania, modernizacji, demokratyzacji i liberalizacji życia społecznego), więc również dla Żydów i Polaków zamieszkujących ziemie polskie w omawianym okresie historycznym. Ponieważ „nowoczesność” zawitała tu nieco później niż do innych państw europejskich cieszących po Rewolucji Francuskiej niezawisłością polityczną, charakterystyczne dla niej procesy przebiegały szybciej, a ich skutki były odczuwane jako bardziej dotkliwe. Jednym z nich okazała się emancypacja kobiet, której wspólnoty tradycyjne, przywiązane do wartości konserwatywnych, starały się przeciwdziałać, wzbudzając panikę moralną – jej wytworem, motorem i diagnozą jednocześnie stały się m.in. dyskursy opresjonujące i dyscyplinujące kobiety. Niektóre z tych dyskursów miały zarazem charakter antysemitki, łączący dwie żywotne od drugiej połowy XIX wieku tzw. „kwestie” – kobiecą i żydowską, jak to się działo w przypadku dyskursu o prostytutce i handlu kobietami. Praca doktorska mgr Aleksandry Gluby-Pieprz „wyrasta z wieloletnich fascynacji [tym właśnie – przyp. A.Z.-S.] zagadnieniem” (s. 324).

Dysertacja, licząca 351 stron znormalizowanego maszynopisu, została skomponowana zgodnie z dobrymi praktykami naukowymi. Ma strukturę logiczną, przejrzystą; podział na sześć głównych części (*Wstęp*, cztery rozdziały i *Podsumowanie*) oraz zasób i kolejność prezentowanych w nich treści są prawidłowe; tytuły i śródtytuły rozdziałów – zgodne z ich zawartością merytoryczną; tok wyводу – logiczny; język wyводу – precyzyjny, poprawny. Każda z części zawiera syntetyczne wprowadzenie do poruszanych w niej zagadnień, których analizę kończą równie syntetyczne wnioski, zarazem zapowiadające problematykę kolejnego rozdziału. Proporcje objętościowe poszczególnych części są adekwatne do ich zawartości merytorycznej (*Wstęp*, s. 4–27; Rozdział I *Sprzedana*

przestrzeń wyobrażeń, s. 28–94; Rozdział III *Przestrzeń grozy. Miasto*, s. 241–299; Rozdział IV *Pomiędzy sztetlem a „unterweltem”. Madam*, s. 300–319; *Podsumowanie*, s. 320–324), z wyjątkiem najbardziej obszernego Rozdziału II *Dom rodzinny, dom publiczny* (s. 95–240). Można by go z powodzeniem podzielić na dwie części, jednak decyzje edytorskie Doktorantki są zrozumiałe: dom rodzinny i dom publiczny to dwie strony tego samego medalu, na którym widnieje portret kobiety podporządkowanej patriarchalnym regułom życia społecznego. *Wstęp* przygotowuje część empiryczną rozprawy (Rozdziały I–IV), zawierającą analizy materiałów źródłowych; *Podsumowanie* stanowi syntetyczną rekapitulację rozważań.

Aparat naukowy jest kompletny i poprawny. Bibliografia końcowa, podmiotowa (licząca niemal 100 pozycji) i przedmiotowa (licząca blisko 500 pozycji), zredagowana została zgodnie z zasadami obowiązującymi w publikacjach naukowych; zawiera najważniejsze opracowania polskie i obcojęzyczne dotyczące zmian zachodzących (nie tylko) w życiu obyczajowym społeczności polskich i żydowskich na ziemiach polskich w omawianym okresie, ze szczególnym uwzględnieniem procesów emancypacyjnych, zjawisk prostytucji i handlu kobietami oraz komentujących je dyskursów. Ponieważ jednak w podziemiu 945 przypisów znalazły się nie tylko „klasyczne” informacje bibliograficzne, lecz również – uzupełniające główny tok wyводу – ważne dopowiedzenia dotyczące omawianych autorów i ich dzieł, w przyszłości warto byłoby rozważyć opracowanie bibliografii w stylu APA – dysertacja zasługuje bowiem na udostępnienie jej szerszej publiczności.

We *Wstępie* mgr Aleksandra Gluba-Pieprz prezentuje kluczowe dla rozprawy zagadnienia teoretyczne i metodologiczne oraz usytuowanie własnej pozycji badawczej na pograniczu „studiów genderowych, krytyki feministycznej, komparatystyki interkulturowej, socjologii literatury, imagologii i kulturoznawstwa” (s. 8). Pozwala jej to w Rozdziałach I–IV dokonywać

wielopłaszczyznowych klasyfikacji, opisów, analiz i interpretacji polskich i jidyszowych materiałów źródłowych, szczególnie literackich, poruszających temat prostytucji i handlu kobietami, powstających na terenach stanowiących „najważniejsze w skali światowej centrum rozwoju nowoczesnej literatury jidysz” (s. 4). Wybór piśmiennictwa tego kręgu językowego do badań porównawczych uzasadnia Doktorantka dwojako: po pierwsze – „język jidysz [...] na początku XX wieku przechodził gruntowną przemianę, symultaniczną wobec modernizującej się rzeczywistości”, po drugie – miał związek z kobiecością jako język codziennej komunikacji w „świeckiej sferze” domu, wskutek czego stał się również językiem „ekspresji artystycznej [...] wschodnioeuropejskich Żydówek” (s. 5). Doktorantka stawia tezę, że literatury polska i jidyszowa, mimo dzielących obie kultury różnic, „podejmują nacechowany ideologicznie i angażujący społecznie temat prostytucji, włączając się do kolektywnej, toczącej się wśród obu grup etnicznych i narodowych dyskusji na najważniejsze tematy i wyzwania związane z nowoczesnością – poczynając od emancypacji kobiet i ich edukacji, poprzez migracje ludności, urbanizację i industrializację, bezrobocie i modernizację życia społecznego” (s. 16).

Weryfikacja tej tezy sprzężona jest z głównym celem dysertacji, a mianowicie „analizą porównawczą literackiego motywu prostytucji i handlu kobietami” w „fikcyjnych i niefikcyjnych utworach literatury polskiej i jidysz w kontekście historycznym, społecznym oraz w świetle dyskursów: feministycznego, antysemickiego oraz studiów genderowych” (s. 16). Cel jest uzasadniony skąpą literaturą przedmiotu. Autorka słusznie bowiem zauważa, że wprawdzie od początku XX wieku powstają opracowania dotyczące społecznej genezy i dynamiki zjawisk prostytucji i handlu kobietami na ziemiach polskich w okresie zaborów i w dwudziestoleciu międzywojennym, lecz przytłaczająca większość z nich wychodzi spod pióra historyków, socjologów, pedagogów, kaznodziejów, filantropów, przedstawicieli organizacji państwowych, działaczy pozarządowych

organizacji społecznych itd. – a nie literaturoznawców, którzy skupiają się raczej na wybiórczej lekturze pojedynczych tekstów. Analityczny cel dysertacji został osiągnięty.

„[W]ydobycie na pierwszy plan ocenzurowanego, jednostkowego ciała, skrywającego [...] głos [...] tzw. kobiety upadłej” (s. 17), czyli odszukanie w tekstach polskich i jidyszowych śladów realnych pracownic seksualnych okazało się przedsięwzięciem niełatwym, przypominającym śledztwo literackie. Wbrew oczekiwaniom nie przyniosło ono spektakularnych odkryć „nieznanych dotychczas narracji kobiecych” (s. 324) o wydarzeniach skandalizujących i tabuizowanych w pierwszej połowie XX wieku. Same bowiem „przetrwanki” (przypis 40, s. 17), czyli kobiety, które przeszły na stronę tzw. kobiet porządných, uwewnętrzniały dyskryminujące reguły życia społecznego, zabraniające im wypowiedzania się we własnej sprawie. Fakt ten z jednej strony rozczarowuje mgr Aleksandrę Głubę-Pieprz, z drugiej zaś staje się dla niej impulsem do dalszych poszukiwań archiwalnych i krytycznej lektury tekstów już przywróconych pamięci zbiorowej. Przede wszystkim jednak potwierdza główną myśl Jej rozprawy o dominacji emocji, wyobraźni i dyskursu nad rozumem, faktem i doświadczeniem.

Innymi słowy, Doktorantka na trzystu stronach bardzo interesującego wywodu o literackiej figurze pracownicy seksualnej, po analizie socjologicznych źródeł piśmiennictwa na jej temat (Rozdział I *Sprzedana przestrzeń wyobrażeń*, s. 28–94), schematów fabularnych, strategii narracyjnych, konstrukcji świata przedstawionego (Rozdział II *Dom rodzinny, dom publiczny*, s. 95–240; Rozdział III *Przestrzeń grozy. Miasto*, s. 241–299) i kreacji bohaterów (Rozdział II *Dom rodzinny, dom publiczny*, s. 95–240; Rozdział IV *Pomiędzy sztetlem a „unterweltem”*. *Madam*, s. 300–319) blisko stu tekstów napisanych w języku polskim i jidysz, dowiodła, że były one przestrzenią ponadnarodowego sporu między środowiskami liberalnymi i konserwatywnymi, narzędziem dyscyplinowania kobiet, sposobem propagowania idei i ruchów antyemancypacyjnych

i antyemigracyjnych, a ponadto w kulturze i literaturze polskiej – tworzenia atmosfery antysemickiej.

Dysertację mgr Aleksandry Gluby-Pieprz przeczytałam z dużym zainteresowaniem i pożytkiem intelektualnym. Uwagi merytoryczne, jakie nasunęła mi jej lektura mają charakter – wynikających z niedosytu – pytań czy próśb o dopowiedzenia dwóch kwestii zasygnalizowanych w pracy.

Pytanie pierwsze wynika z faktu, że literatura jidysz interesująca Doktorantkę powstawała na ziemiach polskich znajdujących się do 1918 roku pod trzema zaborami. Czy zatem podobnie zakrojone badania komparatystyczne, jak polsko-jidyszowe, można by przeprowadzić na odpowiednio dobranym korpusie tekstów w językach jidysz i rosyjskim czy jidysz i niemieckim? Na możliwość taką wskazuje nauka języka rosyjskiego i znajomość poezji Aleksandra Puszkina tematyzowana m.in. w analizowanym przez Doktorantkę tekście Ester Singer Keritman. Czy wnioski z tak pomyślanych badań byłyby podobne?

Pytanie drugie zainspirowane zostało fragmentem dysertacji analizującym utwór Lejba Malacha, krytyczny wobec „szundowych «dramatów burdelowych»” z „utartą konwencją” romansu pracownicy seksualnej z klientem, wystawianych w teatrach stołecznych Argentyny „pozostających w rękach alfonsów” (s. 307, zob. też przypis 918 na s. 308). Jaki obraz pracownicy seksualnej wyłania się z tego rodzaju tekstów, tworzonych przez przedstawicieli półświatka i na jego potrzeby? Czy wnioski z ich analizy byłyby zgodne z wynikami badań tekstów pisanych z perspektywy „zewnętrznej”, stanowiących większość korpusu źródłowego dysertacji?

Uwagi kompozycyjne, metodologiczne, edytorskie i językowe, czynione z obowiązku recenzenckiego, zostaną najpewniej usunięte na etapie ponownej redakcji autorskiej, a następnie redakcji i korekty wydawniczej, o ile Doktorantka zdecyduje się na druk dysertacji – do czego zachęcam. Dlatego fragment zawierający te uwagi proponuję pominąć podczas oficjalnej części publicznej obrony doktoratu.

Uwaga kompozycyjna dotyczy zabiegów, które warto wykonać, aby uczynić wersję opublikowaną dysertacji bardziej przyjazną dla czytelników mniej zorientowanych w historii kultury żydowskiej, historii literatury jidysz i historii dyskursu o usługach seksualnych na ziemiach polskich w pierwszej połowie XX wieku. Te trzy zagadnienia mogłyby znaleźć się w formie syntetycznej „pigułki” w początkowych partiach książki, zaraz po *Wstępie*. W przypisach warto zostawić wyłącznie wskazówki bibliograficzne, natomiast obecne tam teraz dopowiedzenia uzupełniające wywód główny można przenieść na koniec i przekształcić w rodzaj słowniczka z hasłami osobowymi dotyczącymi autorów/ek analizowanych dzieł.

Uwaga metodologiczna dotyczy bardziej czytelnego zhierarchizowania we *Wstępie* takich etapów postępowania badawczego, jak stawianie tezy/hipotezy, formułowanie tematu i celu badawczego oraz wyznaczanie kolejnych zadań prowadzących do jego realizacji. W obecnej postaci we *Wstępie* znajduje się wprawdzie osobny podrozdział poświęcony *Tezie i głównym celom pracy*, jednak informacje uzupełniające i uszczegóławiające są rozsiane na przestrzeni całej dysertacji. Szczególnie dotyczy to zabiegów analitycznych komparatystycznych, które raz okazują się celem, innym razem – zadaniem. Analiza porównawcza tekstów może być i jednym, i drugim, jednak warto ten fakt wyraźniej zaakcentować. Obecna forma jest w pełni zrozumiała, gdy weźmie się pod uwagę długi proces powstawania doktoratu, m.in. włączania do niego zmodyfikowanych fragmentów artykułów wcześniej opublikowanych, jednak warto ją przemyśleć ponownie na etapie przygotowywania książki do druku.

Sugestie edytorskie i językowe odnoszą się do: podziału wywodu na akapity (warto przejrzeć dysertację ponownie pod tym kątem i podzielić niektóre dłuższe fragmenty wywodu na mniejsze całości myślowe), poprawy literówek, uporządkowania i ujednolicenia interpunkcji, szczególnie w zdaniach wielokrotnie złożonych oraz modyfikacji niefortunnych sformułowań typu „szesnasta dekada życia” Zofii Nałkowskiej (s. 165), „galopująca industrializacja” (s. 4), „galopująca nowoczesność” (s. 241), „galopujące procesy” modernizacji czy urbanizacji (s. 245, 268) itp.

Podsumowując: przedstawiona do recenzji dysertacja mgr Aleksandry Gluby-Pieprz pt. *Sprzedane. Polskie i żydowskie narracje o prostytutce kobiet z ziem polskich od początku XX wieku do roku 1939* przynosi interdyscyplinarne korzyści naukowe: nie tylko uzupełnia wyniki badań historycznych nad prostytucją na ziemiach polskich w XIX i XX wieku (prowadzonych przez m.in. Jolantę Sikorską-Kuleszę, Keely Stauter-Halsted, Aleksandrę Jakubczak, Alicję Urbanik-

Kopeć czy Piotra Gołdyna), lecz przede wszystkim wypełnia dotkliwą lukę w badaniach literaturoznawczych i prasoznawczych (prowadzonych przez m.in. Joannę Lisek, Agatę Dąbrowską czy Urszulę Glensk). Wzbudza szacunek obszernością wziętego na warsztat materiału źródłowego i sprawnością jego analizy oraz rozległością lektur kontekstowych, a także – co istotne dla postępu nauki – upowszechnia wiedzę o tekstach znanych wąskim grupom naukowców i wyznacza nowe pola badawcze. Stwierdzam zatem, że **recenzowana rozprawa doktorska mgr Aleksandry Gluby-Pieprz spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce**, a mianowicie:

jest to „praca pisemna, [...] monografia naukowa” (art. 187 ust. 3), która „prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie [...] oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej” (art. 187 ust. 1), a jej „przedmiotem [...] jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego” (art. 187 ust. 2)

i wnioskuję do Rady Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o dopuszczenie mgr Aleksandry Gluby-Pieprz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Agata Zemiśewska-Semeniś